

Ideella föreningars civilrättsliga status, m.m.

Vad är en ideell förening?

Svensk rätt saknar central civilrättslig lagstiftning om ideella föreningar. Vid bestämmandet av vad en ideell förening är har man i doktrinen därför utgått ifrån vad som är en ekonomisk förening.

En ekonomisk förening kombinerar ekonomisk verksamhet med syftet att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. Den ideella föreningen blir då motsatsvis en förening som inte kombinerar ekonomisk verksamhet med syftet att främja sina medlemmars ekonomiska intressen.

I litteraturen omnämns tre typer av ideella föreningar, nämligen

- föreningar som genom icke-ekonomisk verksamhet främjar medlemmarnas ekonomiska intressen (t.ex. fackföreningar, arbetsgivarföreningar, hyresgästföreningar och olika slag av branschorganisationer),
- föreningar, även kallade "rent ideella föreningar", som genom icke-ekonomisk verksamhet främjar medlemmarnas ideella intressen (t.ex. religiösa samfund, politiska partier, sällskapsföreningar, och åtskilliga slag av idrottsföreningar), samt
- föreningar som genom ekonomisk verksamhet främjar medlemmarnas ideella intressen (t.ex. hemslöjdsföreningar, som bedriver rörelse för att främja hemslöjden som sådan).

Det är inte alltid enkelt att klargöra om ovannämnda kriterier är för handen eller inte. Även föreningar som i litteraturen klassas som rent ideella föreningar torde ofta idag bedriva någon form av ekonomisk verksamhet. Svårigheter kan också finnas när det gäller att bedöma om en förening främjar medlemmarnas ekonomiska intressen eller inte.

Problematiken berörs i betänkandet SOU 1995,63 Översyn av skattereglerna för stiftelser och ideella föreningar.

Åtminstone i teorin gäller därför att den ideella föreningen kan bedriva egentlig näringsverksamhet endast under förutsättning att föreningen gör det i annat syfte än att främja medlemmarnas ekonomiska intressen.

Inom den tillåtna ramen finns det däremot inte något hinder mot näringsverksamhet och det förekommer ideella föreningar som driver en omfattande rörelse eller har ett stort fastighetsinnehav.

När det gäller lämpligheten av företagsform bör anmärkas att den ideella föreningen normalt inte lider samma brist på flexibilitet som en stiftelse. Föreningen är inte lika starkt bunden till sitt ändamål eftersom medlemmarna är fria att besluta om en ändring av verksamhetens inriktning. Å andra sidan bör inte bortses ifrån att just

avsaknaden av civilrättslig reglering kan skapa osäkerhet om en förenings rättsliga och ekonomiska förhållanden, vilket kan tänkas medföra olägenheter för tredje man.

Prop. 1998199:130, del 1, s. 458.

Ideella föreningar

Att ideella föreningar står utanför lagstiftningen betyder emellertid inte att en ideell förening får drivas hur som helst, utan ska istället följa så kallad god föreningssed och föreningspraxis. Inom begreppet god föreningssed avses att föreningen drivs på ett vedertaget sätt utifrån det grundläggande synsätt vi har på hur en juridisk person ska agera. I praktiken innebär detta att en ideell förening ska ha uppsatta stadgar, en utvald styrelse och att årsmöte (där varje medlem har en röst) bestämmer.

Till skillnad från en ekonomisk förening (som kan ha vissa specifika krav uppställda gällande medlemsantagning), ska en ideell förening alltid vara öppen för att anta nya medlemmar, förutsatt att dessa medlemmar delar er förenings målsättning. Med andra ord får inte en ideell förening neka någon person/organisation inträde under förutsättning att det inte föreligger godtagbara skäl kopplade till föreningens art eller omfattning föreligger.

Medlemsantagning är med andra ord att föreningen i själva verket ska ha öppen medlemsantagning enligt öppenhetsprincipen.

I en ideell förening är det inte krav på att ha en revisor.

I övrigt måste ideella föreningar givetvis följa samma lagar som alla andra organisationer vad gäller skatter, bokföring, arbetsrätten, avtal med mera.

”Sålunda kan i vissa fall lösningen på ett problem rörande en ideell förening tänkas vara att återfinna i föreningslagen. I andra fall kan kanske ... allmänna associationsrättsliga eller avtalsmässiga grundsatser vara tillämpliga. Dock måste man i varje enskilt fall noga ta ställning till, huruvida verkligen en parallell är befogad.” (Hemström sidan 36-37)

Högsta domstolen har framhållit,

”att paralleller från vad som gäller ifråga om ekonomiska föreningar måste dras med stor försiktighet såvitt gäller ideella föreningar. I vissa lägen kan därför i stället e contrarioslut vara befogade” (Hemström sidan 37).

Med den juridiska termen "e contrarioslut" menas att det snarare är motsatsen som gäller.

Grundläggande principer

Det finns vissa grundläggande principer för all demokratisk föreningsverksamhet.

1. Majoritetsprincipen

Den mening som har fått mer än hälften av rösterna avgör i regel uppkomna frågor. I vissa viktiga frågor kan det dock vara befogat med kvalificerad majoritet, vilket innebär att man kräver t.ex. 2/3 majoritet. Man kan också tänka sig att i vissa lägen ge en minoritet rätt att framtvinga ett beslut eller lägga ett veto.

2. Likhetsprincipen

Majoriteten får inte vid sitt beslutsfattande utan stadgestöd utsätta enskilda medlemmar för olika behandling. Avvikelse kan i regel tillåtas efter samtycke från den vars rätt försämras.

Beslut som i och för sig är stadgeenliga kan vara ogiltiga om de ändrar förhållandet mellan medlemmarnas på medlemskapet grundade rättsställning. Det kan handla om beslut som medför en otillbörlig fördel för en medlem till nackdel för andra medlemmar.

I. Allmän lagstiftning och rättspraxis

Tillämplig lagstiftning måste följas som t.ex. skattelagstiftning, arbetsrättslig lagstiftning, köplagen, bokföringslagen och årsredovisningslagen. Prejudikat, d.v.s. vägledande domar på organisationsrättens område från Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen, kan i princip jämföras med lagstiftning och behöver följas i den mån rättsfallen påverkar organisationens verksamhet.

3. Stadgar

Stadgarna anger vilken verksamhet föreningen ska ägna sig åt och vilka ekonomiska förpliktelser medlemmarna har mot föreningen. Stadgarna kan jämföras med ett standardavtal, vilket innebär att den som ansluter sig till en förening får acceptera de stadgar som finns.

Vidare gäller den principen att om en viss bestämmelse i stadgarna är oklar så bör den, vid en tvist, tolkas till förmån för den enskilde medlemmen, (Norstedts juridik, domar från Högsta domstolen, 1981 s. 552). Men å andra sidan så måste en förenings bedömning av stadgarna tillmätas stor betydelse (NJA 1987 s. 394). I likhet med övriga avtal kan stadgarna jämkas eller lämnas utan avseende om de är oskäligen (36 § avtalslagen).

Beslut av Förbundsstämman

Beslut av Förbundsstämman har samma tyngd som stadgarna. Det gäller under förutsättning att stämmans beslut inte står i strid med stadgarna på något sätt.

God föreningssed

Även god förenings sed är en kompletterande normkälla. Med god förenings sed menar man regler som återspeglar en allmänt accepterad standard och acceptabel kvalitet inom föreningar av motsvarande slag. Som exempel kan nämnas att det hör till god förenings sed att inte utesluta någon medlem utan att denne har fått tillfälle att yttra sig.

4. Intern praxis

Föreningens interna praxis kan accepteras som kompletterande normkälla när det gäller förhållanden inom föreningen. Men om den interna praxisen är oklar eller ifrågasätts är det i regel en signal om att en tydligare reglering behövs.

5. Övriga källor

När man inte kan söka vägledning från någon av de ovanstående normkällorna kan i vissa fall vägledning sökas från andra källor, till exempel i litteratur skrivna av personer som är särskilt kunniga på området (s.k. doktrin). Man kan även titta på hur andra organisationer löst liknande frågor. Ibland kan ledning sökas från bestämmelser som gäller andra organisationsformer än ideella föreningar (s.k. analog tillämpning). Man bör dock i möjligaste mån hålla sig till de normkällor som räknas upp i punkterna ett till fyra. Saknas vägledande bestämmelser i de fyra punkterna kan visserligen förbundsstyrelsen besluta om hur en viss fråga bör lösas tillfälligt, men det kan samtidigt vara en signal till förbundsstämman om att besluta om ett gemensamt förhållningssätt i frågan.

6. Stadgar

Eftersom det saknas en lag om ideella föreningar är det viktigt att stadgarna är genomtänkta och underlättar föreningens arbete. De ska skapa klarhet både vad gäller interna och externa relationer. Stadgarnas utformning är viktig också utifrån skatterättsliga regler. Man kan dock inte reglera alla tänkbara situationer. Risken är att stadgarna då blir alltför snåriga och svåra att tillämpa.

7. Skatteregler

Föreningar som har allmännyttiga ändamål är skattemässigt gynnade. För att en förening ska betraktas som allmännyttig krävs att den uppfyller följande krav:

1. föreningen ska ha ett allmännyttigt ändamål, som t.ex. främja vård och uppfostran av barn, lämna understöd för undervisning eller utbildning, syssla med hjälpverksamhet bland behövande, främja vetenskaplig forskning och/eller främja nordiskt samarbete. Syftet kan vara religiöst, socialt, politiskt eller liknande
2. föreningen ska bedriva en allmännyttig verksamhet
3. föreningen ska vara öppen vilket innebär att föreningen i princip inte får vägra någon inträde eller utesluta medlem som delar föreningens målsättning och följer stadgarna
4. föreningen ska använda sina inkomster på ett visst sätt. 70-80 % av inkomsterna ska användas för utgifter i den allmännyttiga verksamheten.
5. Föreningen ska inte heller primärt verka för medlemmars eller andras ekonomiska intressen.

Det finns möjlighet för lokalföreningar att av Skattemyndigheten beviljas en femårig deklareringsfrihet. Det finns även bestämmelser om ett högsta tak för reklamskatt. Mer information finns hos Skattemyndigheten.

Medlemmar Inträde och utträde

Ansökan om inträde i föreningen sker muntligt eller skriftligt. Man bör inte vägra något medlemskap om det inte föreligger mycket starka skäl. Medlemskapet upphör vid anmälan om utträde eller när man slutar betala medlemsavgiften. Regler om inträde och utträde bör finnas i stadgarna.

Uteslutning

Innan en medlem utesluts bör hon/han få tillfälle att yttra sig. Om medlemmen inte godtar uteslutningen kan hon/han vända sig till domstol och yrka att uteslutningen ska upphävas. Det måste finnas sakliga skäl till uteslutningen.

Övrigt

Medlemmar har ingen rätt att själva gå in och kontrollera styrelsens förvaltning. Har man ett medlemsregister måste man följa reglerna i personuppgiftslagen. Det innebär bl.a. att man måste ha personens samtycke för att publicera personuppgifter på hemsidor på Internet.

Årsmötet

Årsmötet är lokalföreningens högsta beslutande organ. Vissa viktiga beslut utöver de som anges i stadgarna bör beslutas av årsmötet. Det kan gälla frågor som direkt avgör föreningens framtid såsom konkurs eller sammanslagning, större investeringar m.m.

Årsmötet ska besluta om ändring av stadgarna samt om föreningens upphörande. Vidare ska årsmötet utse ledamöter och ersättare till styrelsen. Årsmötet beslutar också om styrelsens ansvarsfrihet och om vinstanvändning och förlusttäckning. Om årsmötet inte anser sig ha tillräckligt underlag för att besluta i frågan kan ärendet bordläggas till ett senare årsmöte. I vissa frågor kan man också besluta att låta styrelsen ta beslutet senare. Om tiden inte räcker till kan man ajournera årsmötet till en senare tidpunkt (ordinarie eller extra årsmöte).

Följande ärenden anses vara obligatoriska på årsmötet

1. Upprop och fastställande av röstlängd, förteckning av närvarande medlemmar
2. Fråga om årsmötet utlysts på rätt sätt
3. Fastställande av dagordning
4. Val av ordförande och sekreterare för årsmötet
5. Val av justerare, som tillsammans med ordföranden ska justera mötesprotokollet, och rösträknare
6. Behandling av styrelsens årsredovisning
7. Föredragning av revisorernas berättelse
8. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen, beslut med anledning av vinst eller förlust och fråga om fastställande av balansräkningen
9. Behandling av eventuella motioner
10. Behandling av styrelsens eventuella förslag

11. Beslut om antalet ledamöter i styrelsen och om antalet eventuella ersättare
12. Val av ordförande
13. Val av övriga styrelseledamöter samt val av eventuella ersättare
14. Val av två revisorer och eventuella ersättare
15. Eventuella ytterligare val
16. Val av valberedning

Kallelse

I kallelsen ska alla ärenden som ska behandlas av mötet finnas med. Medlemmarna ska kunna lita på att föreningen inte beslutar om en fråga utan att de har en chans att vara med och påverka beslutet. Stadgarna ska tala om när kallelse senast ska göras.

Ansvarsfrihet och upplysningsplikt Styrelsen ska avge en årlig redovisning för sin förvaltning. Revisorerna rekommenderar årsmötet huruvida mötet ska ge styrelsens ledamöter ansvarsfrihet eller ej.

Styrelsen ska inte vara med och besluta om eventuell ansvarsfrihet. Om årsmötet inte beslutar om ansvarsfrihet inträder dock automatisk ansvarsfrihet efter ett år från det att redovisningen lagts fram om inte talan har väckts vid domstol innan dess (se nedan om syssломannareglerna i Handelsbalken 18:9).

På årsmötet kan medlemmarna ställa frågor till styrelsen om dess förvaltning. Känsliga frågor som skulle kunna skada någon person eller föreningen behöver styrelsen inte besvara. Man bör dock alltid ha så stor öppenhet som möjligt. Sådana frågor kan innan årsmötet överlämnas till revisorerna. De gör en rapport som talar om ifall styrelsen har begått något fel eller ej. Om ansvarsfrihet inte beviljas kan medlemmarna rikta skadeståndsanspråk mot styrelsen eller enskilda ledamöter.

Klander av årsmötets beslut

Om föreningen har fattat beslut där det inte har gått rätt till, kan en medlem eller någon annan begära ett extra årsmöte. Man kan också väcka talan i domstol.

Jäv vid röstning på årsmötet

Den som är jävig i en fråga ska inte vara med och rösta i just den frågan. Man är jävig om man kan antas ha personliga intressen att bevaka, vilka kan vara i konflikt med föreningens intressen. Det kan t.ex. vara frågor om ersättning eller utslutning som rör medlemmen själv eller dennes närstående. Medlemmen torde dock kunna vara med vid behandling av frågan vid årsmötet.

Styrelsen

Styrelsen är föreningens verkställande ledning. Den har ansvaret för kallelser till möten och ska förbereda ärenden till årsmötet. Styrelsen har också ansvar för det löpande arbetet i föreningen med ansvar för anställda, bokföring och medelsförvaltning. Styrelsen arbetar efter föreskrifter som finns i stadgarna och/eller det som beslutas på årsmötet. I övrigt ligger styrelsens förpliktelser på vad som kan krävas enligt lag och god föreningssed. Det finns inga formella krav på styrelseledamot. Bedriver föreningen näringsverksamhet får dock inte någon ledamot ha näringsförbud. Ingen bör heller vara försatt i konkurs.

Gemensamt ansvar

Det är alltid hela styrelsen som är ansvarig för redovisningen, medelsförvaltningen och protokoll. Ledamöterna i styrelsen måste alltså se till att kassören och sekreteraren sköter sina uppgifter annars kan de själva bli personligt ansvariga. Därför måste de också se till att de får tillräcklig information under året. Det är viktigt att man utarbetar en fungerande intern kontroll med attestrutiner m.m. Kommer en förening på obestånd kan styrelsen bli ansvarig om det visar sig att den drivit verksamheten för långt. Om man som styrelseledamot märker att verksamheten håller på att haverera bör man kalla till ett extra årsmöte.

Reservation Anser en styrelseledamot att hon/han inte kan ställa sig bakom ett beslut kan hon/han reservera sig och skriva ett särskilt yttrande. Annars blir man ansvarig för det som styrelsen har beslutat.

Sysslomansreglerna

Av föreskrifterna i Handelsbalken 18 kap 1 § framgår en skyldighet för syssloman att "göra redo och besked för det han om händer fått". Det innebär bl.a. att styrelsen årligen ska avge redovisning för sin förvaltning. Om årsmötet beslutar om ansvarsfrihet torde inte ansvar kunna utkrävas med mindre än att underlaget för beslutet varit bristfälligt och beslutet därmed kan anses vila på s.k. oriktiga förutsättningar. Om talan inte väckts inom ett år från det att styrelsen har lagt fram redovisningen inträder automatisk ansvarsfrihet. Detta antas vara tillämpligt även på en förenings verkställande direktör eller motsvarande. (Syssloman är ett ålderdomligt begrepp. Det betyder ungefär "någon som utför uppdrag för andras räkning").

Klandertalan

Det följer av s.k. allmänna rättsprinciper att medlemmar i en ideell förening (i vissa fall efter bemyndigande av årsmötet) genom klandertalan kan få en rättslig prövning av beslut som fattats av styrelsen om beslutet strider mot stadgarna och på den grunden är ogiltigt. Utöver medlemmarna torde även andra organ i föreningen kunna väcka klandertalan. Endast felaktigheter som kunnat påverka beslutets faktiska innehåll kan medföra att ett beslut ändras eller upphävs (se NJA 1987 s. 394). Det finns ingen preskriptionstid men rätt att föra klandertalan torde dock kunna förloras genom passivitet eller tyst samtycke.

Firmatecknare

Den/de som är behöriga att skriva under avtal m.m. i föreningens namn är firmatecknare. Vem/vilka som tecknar en förenings firma finns inte registrerat någonstans utan dessa uppgifter finns bara i stadgar eller protokoll. Det är i olika sammanhang vanligt att andra begär uppgifter om firmatecknare, t.ex. brukar bank vilja ha uppgift om firmatecknare. Då kan man lämna ett bevitnat utdrag ur protokoll och/eller stadgar.

Olika former av jäv

sakägarjäv, ledamoten själv eller juridisk person som denne företräder har väckt talan mot föreningen, t.ex. hamnat i en rättsprocess mot föreningen

ställföreträdarjäv, ledamoten är ställföreträdare för någon som är part i förhandling med föreningen eller när ledamoten själv är part

delikatessjäv, ledamoten har något annat intresse som kan kollidera med föreningen.

En ledamot som är jävig i ett visst ärende ska inte vara med och förbereda ärendet, diskutera ärendet eller besluta i ärendet. Däremot får ledamoten ge sina synpunkter till styrelsen och svara på frågor. Därefter ska den jävige ledamoten lämna sammanträdet både under själva diskussionen och under beslutet.

Årsmötet

Vid årsmöte ska inte en medlem vara med och rösta i frågor som t.ex. rör uteslutning av medlemmen eller ersättning till medlemmen eller närstående till denne.

Särskilt om revisorer

En avgående styrelseledamot får inte utses till revisor i föreningen om det skulle innebära att revisorn då kommer att granska den tid då han/hon själv suttit i styrelsen. Styrelsens ledamöter får dock vara med och rösta vid stämmans val eftersom de då inte anses jäviga.

Ansvarsfrihet för styrelsen

Det är lämpligt att någon utanför styrelsen är ordförande vid stämman för att inte en styrelseledamot ska behöva hantera frågan om ansvarsfrihet för styrelsen. Styrelseledamöter får inte vara med och rösta om ansvarsfrihet vid stämman. Det gäller även styrelsesuppleanter, oavsett om de varit med på något styrelsemöte under året eller inte.

Upplyningsplikt

En styrelseledamot som misstänker att han/hon i ett visst läge är jävig måste själv omedelbart upplysa styrelsen om detta. Sedan är det resten av styrelsen som avgör om personen ska betraktas som jävig eller inte. Därmed tar hela styrelsen ansvar för frågan om jäv. Även om styrelsen inte anser styrelseledamoten jävig kan han/hon ändå hålla fast vid att jäv föreligger. Han/hon lämnar då sammanträdet.

Revision

Revisor En förening bör ha minst en revisor. Det finns inga formkrav på revisorer som väljs i en ideell förening. Revisorn måste dock vara oberoende för att undvika obehagliga situationer och spekulationer. För större föreningar bör dock revisorn vara godkänd eller auktoriserad.

Revisorn ska granska - att stadgar följs - verifikationer och att de är riktigt bokförda - att bokföringen i övrigt stämmer med verkligheten - att budgetuppföljning görs - balans- och resultaträkning och årsbokslutet med verksamhetsberättelse - föreningens försäkringar - styrelsens internkontroll - styrelsens förvaltning

Revisionsberättelse

Efter granskning ska revisor lämna en revisionsberättelse till årsmötet. Revisionsberättelsen bör innehålla:

1. ett uttalande att årsredovisningen har gjorts enligt god redovisningssed och god föreningssed
2. uppgift om styrelsen eller styrelseledamot har gjort något fel som kan leda till skadeståndsskyldighet
3. rekommendation om årsmötet bör bevilja ansvarsfrihet eller ej - avstyrkande måste motiveras
4. övriga positiva eller negativa uppgifter som är viktiga för medlemmar och andra intressenter som t.ex. rykten om oegentligheter
5. eventuella anmärkningar om att styrelsen brutit mot någon lag
6. rekommendation till årsmötet att fastställa förvaltningsberättelse, balansräkning och resultaträkning eller inte.

Oren revisionsberättelse

En oren revisionsberättelse innehåller mer eller mindre allvarlig kritik av vad revisorerna funnit vid redovisningen. Är det fråga om mindre allvarliga brister räcker det med att lämna en PM till styrelsen och då kan revisionsberättelsen fortfarande vara ren.

Revisorns ansvar

Revisorn har ett stort ansvar eftersom hon/han kan bli skadeståndsskyldig om hon/han inte i revisionsberättelsen kommenterar viktiga fel. En revisor kan också ställas till ansvar om denne obefogat lämnat en oren revisionsberättelse och avstyrkt ansvarsfrihet eller fastställande av balans- och resultaträkning eller om revisorn gett felaktiga upplysningar.

